

Геннадій Євгенович БЕРШОВ,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті підкреслено, що вироблення ефективних методів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні неможливо без належної їх наукової розробленості. Встановлено, що поняття, ознаки, значення спеціальних знань у кримінальному провадженні та тактико-криміналістичне забезпечення їх використання під час досудового розслідування постійно є предметом наукових пошуків. Зазначено, що спеціальним знанням у кримінальному провадженні як об'єкту криміналістичного дослідження багато уваги приділяли фахівці з галузей кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Крім того, сутність і значення спеціальних знань у судочинстві висвітлювали в своїх наукових працях і вчені-адміністративісти, цивілісти тощо. З'ясовано, що зміст наукових напрацювань в окресленій царині та їх деталізація відрізняються залежно від поставлених цілей і рівня наукового дослідження. Аналіз стану наукової розробленості питання про спеціальні знання у кримінальному провадженні здійснено з урахуванням рівневої систематизації наукових праць: монографії та дисертації, науково-практичні видання, наукові статті та доповіді. Встановлено, що у наукових працях висвітлюються як загальнотеоретичні положення, що стосуються поняття, ознак та значення спеціальних знань, особливостей їх використання у кримінальному провадженні залежно від форми тощо, так і специфіка використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях окремої категорії чи на певних його стадіях. Наголошено, що відсутні комплексні дослідження використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів, через що вказаний напрям наукових пошуків убачається перспективним.

Ключові слова: спеціальні знання, використання, кримінальне провадження, наукова розробленість, наукові праці.

Постановка проблеми. Розробка ефективних методів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні неможливо без належної їх наукової розробленості. У зв'язку з чим велика увага приділяється теоретичним питанням, адже останні знаходиться в тісному взаємозв'язку із практичною діяльністю. Певне знання в науці прикладного характеру завжди проходить декілька етапів: від вироблення засад і практично

спрямованих рекомендацій до апробації вказаних положень і їх подальшої адаптації до практичної діяльності в конкретній сфері суспільних відносин. Не є винятком із вказаного правила і знання про спеціальні знання взагалі та їх значення й особливості використання в кримінальному провадженні. У цьому контексті актуальним є питання про з'ясування стану наукової розробленості окресленого питання, чим і зумовлюється нагальність представленого дослідження.

Поняття, ознаки, значення спеціальних знань у кримінальному провадженні та тактико-криміналістичне забезпечення їх використання під час досудового розслідування постійно є предметом наукових пошуків. Зокрема, вказаній проблематиці приділяли увагу наступні науковці: І. В. Гора, І. В. Пиріг, Е. Б. Сімакова-Єфремян, О. М. Шрамко, М. Г. Щербаковський, В. В. Юсупов та ін. Однак багато питань потребують детальнішого вивчення.

Метою цієї статті є з'ясування стану наукової розробленості питання про спеціальні знання в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Спеціальним знанням у кримінальному провадженні як об'єкту криміналістичного дослідження багато уваги приділяли фахівці з галузей кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Крім того, сутність і значення спеціальних знань у судочинстві висвітлювали в своїх наукових працях і вчені-адміністративисти, цивілісти тощо. При цьому зміст наукових напрацювань в окресленій царині та їх деталізація відрізняються залежно від поставлених цілей і рівня наукового дослідження. Зокрема, прийнято розрізняти монографічний рівень наукових досліджень, до якого, зазвичай, відносять і дисертації; наукові статті та доповіді. Інколи можна зустріти пропозиції до вказаних досліджень відносити й підручники, науково-практичні посібники, науково-методичні рекомендації і т. п.

У представленому дослідженні ставимо за мету здійснити аналіз стану наукової розробленості питання про спеціальні знання у кримінальному провадженні саме з урахуванням окресленої вище рівневої систематизації наукових праць.

Так, Б. В. Романюк виокремлює та визначає сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві¹; В. В. Семенов у дисертаційному дослідженні розкриває зміст і організацію використання спеціальних знань під час досудового розслідування злочинів², Е. Б. Сімакова-Єфремян визначає теоретико-правові та методологічні засади такої форми використання спеціальних знань як проведення комплексних судово-експертних досліджень³, А. М. Тимчишин за допомогою доктринального підходу сформував теоретичні, правові та

¹ Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.

² Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2006. 20 с.

³ Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.

практичні засади використання спеціальних знань у кримінальному процесі України, з визначенням шляхів розв'язання низки проблем у діяльності органів досудового розслідування та експертних підрозділів¹, М. Г. Щербаковський досліджує теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі² тощо. В. В. Коваленко приділяє увагу такій формі використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як застосуванню науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій³.

На монографічному та дисертаційному рівнях в основному висвітлюються особливості використання спеціальних знань під час розслідування окремих кримінальних правопорушень чи на окремі стадії кримінального провадження.

Наприклад, Г. С. Бідняк досліджує питання використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств⁴, Н. Я. Дондик – економічних злочинів⁵, І. В. Пиріг – розкрадань вантажів на залізничному транспорті⁶; О. М. Шрамко – корупційних кримінальних правопорушень⁷. Також на монографічному рівні окремі аспекти використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджує Н. В. Копча. Зокрема, науковець звертає увагу на особливості використання спеціальних знань на такій стадії кримінального провадження як досудове розслідування та для такого різновиду кримінальних проваджень як щодо розслідування службового підроблення. У монографії «запропоновані концептуальні положення використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення; сформовано теоретичні положення та практичні рекомендації, які допоможуть слідчим у повному обсязі використовувати спеціальні знання, спеціалістам-криміналістам та експертам – застосовувати спеціальні знання під час розслідування службового підроблення з метою ефективного досягнення завдань кримінального провадження та удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень»⁸.

М. Ю. Мирошниченко у науково-практичному посібнику розкриває особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на стадії судового розгляду. Приміром, дослідник висвітлює «проблеми

¹ Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с.

² Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.

³ Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 208 с.

⁴ Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро: ДДУВС, 2019. 152 с.

⁵ Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

⁶ Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2006. 195 с.

⁷ Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. на здобуття ступеня доктора філософії : 081 «Право». К., 2021. 269 с.

⁸ Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 244 с.

залучення спеціалістів та експертів під час судового розгляду кримінальних справ»; розглядає «поняття й форми використання спеціальних знань у судовому провадженні»; розкриває «поняття тактики та технології проведення судових експертиз»; виокремлює «ситуації, що виникають під час судового розгляду кримінальних справ»; характеризує «етапи проведення експертизи в суді»; висвітлює «особливості підготовки до проведення експертизи, дослідження та оцінки висновку експерта»; пропонує «тактичні прийоми допиту експерта в суді»¹.

Проте чи не найбільша кількість наукових праць, присвячених проблематиці спеціальних знань у кримінальному провадженні, є науковими статтями та доповідями. При цьому в них висвітлюються як загальнотеоретичні положення, що стосуються поняття, ознак та значення спеціальних знань, особливостей їх використання у кримінальному провадженні залежно від форми тощо, так і специфіка використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях окремої категорії чи на певних його стадіях.

Зокрема, О. В. Бишовець у науковій статті «на основі аналізу наукової літератури і матеріалів практики досліджує сутність та поняття спеціальних знань», описує «існуючі в науці підходи до розуміння поняття спеціальних знань», вказує «на їх недоліки» і здійснює «спробу дати йому своє визначення». Вчена окрему увагу приділяє «формам застосування спеціальних знань в ході розслідування злочинів»². Окремі проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України висвітлюють й А. В. Боднар³, Л. В. Мединська⁴, В. В. Тіщенко⁵, Ю. М. Черноус, А. В. Лісіцький⁶ тощо.

Висновки. Отже, вироблення ефективних методів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні неможливо без належної їх наукової розробленості. Поняття, ознаки, значення спеціальних знань у кримінальному провадженні та тактико-криміналістичне забезпечення їх використання під час досудового розслідування постійно є предметом наукових пошуків. Зокрема, спеціальним знанням у кримінальному провадженні як об'єкту криміналістичного дослідження багато уваги приділяли фахівці з галузей кримінального процесу, криміналістики та

¹ Мирошніченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М. Г. Щербаковського. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. 97 с.

² Бишовець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.

³ Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 46–56

⁴ Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286

⁵ Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). Одеса: «Юридична література», 2013. С. 349–353.

⁶ Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

судової експертизи. Крім того, сутність і значення спеціальних знань у судочинстві висвітлювали в своїх наукових працях і вчені-адміністративісти, цивілісти тощо. Зміст наукових напрацювань в окресленій царині та їх деталізація відрізняються залежно від поставлених цілей і рівня наукового дослідження. Аналіз стану наукової розробленості питання про спеціальні знання у кримінальному провадженні здійснюється з урахуванням рівневої систематизації наукових праць: монографії та дисертації, науково-практичні видання, наукові статті та доповіді. У наукових працях висвітлюються як загальнотеоретичні положення, що стосуються поняття, ознак та значення спеціальних знань, особливостей їх використання у кримінальному провадженні залежно від форми тощо, так і специфіка використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях окремої категорії чи на певних його стадіях. Проте відсутні комплексні дослідження використання спеціальних знань під час розслідування військових злочинів, через що вказаний напрям наукових пошуків убачається перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.
2. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро: ДДУВС, 2019. 152 с.
3. Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 46–56.
4. Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.
5. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 208 с.
6. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 244 с.
7. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–286.
8. Мирошниченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М. Г. Щербаковського. Харків; Харківський національний університет внутрішніх справ. 2022. 97 с.
9. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2006. 195 с.

10. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.
11. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2006. 20 с.
12. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.
13. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с.
14. Тищенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). Одеса: «Юридична література», 2013. С. 349–353.
15. Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.
16. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. на здобуття ступеня доктора філософії : 081 «Право». К., 2021. 269 с.
17. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2023

Hennady Ye. BERSHOV,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE QUESTION OF SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article it has been emphasized that the development of effective methods of using special knowledge in criminal proceedings is impossible without their proper scientific development. It has been established that the concepts, signs, significance of special knowledge in criminal proceedings and tactical and forensic support for their use during pre-trial investigation are constantly the subject of scientific research. It has been noted that specialists in the fields of criminal procedure, forensics and forensics paid a lot of attention to special knowledge in criminal proceedings as an object of forensic research. In addition, the essence and significance of special knowledge in the judiciary were

highlighted in their scientific works by administrative scientists, civil scientists, etc. It has been found that the content of scientific developments in the outlined area and their detailing differ depending on the set goals and level of scientific research. The analysis of the state of scientific development of the issue of special knowledge in criminal proceedings has been carried out taking into account the level systematization of scientific works: monographs and dissertations, scientific and practical publications, scientific articles and reports. It has been established that scientific works highlight both general theoretical provisions relating to the concept, signs and meaning of special knowledge, the specifics of their use in criminal proceedings depending on the form, etc., as well as the specifics of the use of special knowledge in criminal proceedings of a separate category or at certain stages thereof. It has been emphasized that there are no comprehensive studies of the use of special knowledge during the investigation of military crimes, which is why the indicated direction of scientific research is considered promising.

Keywords: *special knowledge, use, criminal proceedings, scientific development, scientific works.*